

ԿՈՍՏԱՆ ԶԱՐԵԱՆԻ ՕՐԵՐԻ ՊՍԱԿԸ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒԻ ԼԵԶՈՒԱՈՃԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՅԱՏԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

ՍՈՒՍԱՆՆԱ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

susanagrigroryan@ysu.am

Կոստան Զարեանի (1885–1969) գրական հարուստ ժառանգությունը հայ գրականության լաուզոյն էջերից է: Նրա ստեղծագործություններն աչքի են ընկնում հեղինակի հզոր երեակայությամբ, պատկերաւոր մտածողությամբ, խոր ու խոհական մտքով, «կեանքի շարունակական լիցքերի ներգործությամբ, մարդկային ճակատագրի ու հոգեղէն արժէքների անդրադարձումներով, բանաստեղծական պարկերների գաղափարական հագեցումով»¹: Իրեն առաջին հերթին բանաստեղծ համարող հեղինակն իր ստեղծագործություններում դրսևորում է տաղանդաւոր արուեստագէտի, բեղմնաւոր գրողի, գեղարուեստական խօսքի մեծ վարպետի անառարկելի կարողություններ՝ իր տեղը հաստատելով հայ դասական գրողների ընտանիքում:

Զարեանը իր կեանքի ընթացքում հրատարակել է բանաստեղծությունների մէկ գիրք՝ *Օրերի Պսակը*: Գիրքը տպագրուել է 1922ին² Կ. Պոլսում եւ երկար ժամանակ ուշադրութեան չի արժանացել: Այն ներկայացնում է «բանաստեղծական լինելութեան մի հոյակապ վիճակ եւ իմաստաւոր ընթացք, որ տանում է դէպի կարարեայ բանաստեղծութեան դրսևորում: Այսպէս Մեծ Եղեռնի ահազարհուր ուրուականը իր սրտերը նեւում է գրեթէ բոլոր էջերում: Ողբերգութիւնը ահռելիորէն ներկայ է բանաստեղծութիւնների մեծ մասի մէջ, իսկ «Ասացումներ» շարքը բազմաձայն ու հզոր հոգեհանգիստ է, ռեքվիէմ, որի խոր եւ համակողմանի ընթերցումը սպասում է իր վերլուծողին»³:

Յետագայում Զարեանը նորովի է գրում այն՝ նոյնությամբ պահպանելով գրքի կառուցումը, բանաստեղծական բաժինները, վերնագրերն ու բովանդակութիւնը: Շատ բանաստեղծութիւններ դարձել են խօսքառատ, պատկերները, թեմատիկ հատուածներն ընդարձակում են, խորհրդապաշտական կամ ապագայապաշտական լեզուամտածողութիւնը իր տեղը զիջում է տպաւորապաշտ զգայականութեանը եւ արտայայտչապաշտ պատկերավառ խօսքին: Հիմնականում անփոփոխելի է մնացել «Ասացումներ» շարքը, որի բովանդակութիւնը՝ նոյնական թեմաներն ու դրանց բանաստեղծական իրականացումը սրբազան յիշատակների թելադրանքով, բանաստեղծին հեռու են պահել դրանք փոփոխութեան ենթարկելու մտքից⁴:

Զարեանի բանաստեղծական աշխարհը խիստ հարուստ է ու բազմաշերտ եւ ենթիմաստային խորը հագեցումով: Ակնյայտ է, որ նա

մի ինքնատիպ բանաստեղծ է՝ բացառիկ օժտուածութեամբ, գեղագիտական ուրոյն զգացողութեամբ: Նրա բանաստեղծութիւններում երեւոյթներն ու առարկաներն ունեն իրենց անբացատրելի գոյնը, եւ երբեմն այնպիսի տպաւորութիւն է, ասես բանաստեղծը ներքուստ լցուած է անհաւանականն ու արտառոցը պատկերելու լուռ մղումով: Սակայն իրականում նա հենց այդպէս էլ զգում է աշխարհն ու մարդկանց եւ թղթին յանձնում իր զգացածը, որ անմիջապէս դառնում է նաեւ ընթերցողինը: Այս առանձնայատկութիւններն առաջին հերթին երեւում են լեզուական պատկերաւորման միջոցների կիրառութեամբ:

Զարեանի բանաստեղծութիւնները լի են նաեւ որեւէ բառարանում չարձանագրուած նորակազմութիւններով, որոնք դառնում են նրա բառապաշարը բարձրաշունչ բառերով հարստացնելու հիմնական միջոց երբեմն կանոնաւոր, երբեմն խախտուած չափերով, նոյնիսկ բանաստեղծական արձակի հնարքներով շաղախուած հետաքրքիր պատկերային համակարգի ստեղծման համար՝ իր բանաստեղծական շքեղ ու ինքնատիպ մտածողութեամբ յագեցած: Միայն քսանհինգ տարեկանում բանաստեղծը ծանօթացաւ հայերէնի որջ պերճանքին ու հմայքին, արեւմտահայերէնի ու արեւելահայերէնի ներքին, չգործարկուած հնարաւորութիւններին: Ինչպէս դիպուկ բնորոշում է Աւետիս Ահարոնեանը, նա գրում էր *«անելի բնագրով, քան սովորած օրէնքներով, երբ հրամայական պէտք ունի իր ներքին բուն զգացողութիւնն ու մտածումը արտայայտելու: Նա շար չի վարանի բառերի ընկրտութեան առջեւ եւ կ'սպի իր խօսքը բրդօրէն կամ նորը կը կերպի, հոգ չէ, թէ նրա վրայ կոշտ կերպով աջքի զարնեն կոած ու կոփուած կէտերը եւ թարմ տաշտածքները: Նա ժամանակ չունի լեզուի նրբութիւնների վրայ յամենալու. երբ ինքն անգոր է, բնութիւնը կը խօսի իր փոխարէն վայրագօրէն հմայիչ, եւ միշտ լեզուական օրէնքները փորորում է ու անցնում, ինչպէս աշնան տերեւները խառնող կապաղի հողմ»*³: Իր տաղանդի ուժով կապուած լինելով հարուստ հայ գրականութեան ճշմարտացի ու խոր ուսումնասիրութեանն ու ըմբռնմանը եւ բանաստեղծական ասանդներին՝ Զարեանի բանաստեղծութիւնն իր մէջ ունի նաեւ համաշխարհային բանաստեղծութեան դասական եւ ժամանակակից դէմքերի ազդեցութիւնը, ժամանակակից գրականութեան լաւագոյն ներկայացուցիչների ստեղծագործութեան կենսունակ երակները:

Սոյն յօդուածի նիւթը սերտօրէն կապուած է Զարեանի աշխարհայեացքի, յատկապէս նրա գեղագիտական ընկալումների հետ: Զարեանի բանաստեղծութիւնները նրբաճաշակ գողտրիկ պատառիկներ են՝ համեմուած արձակին բնորոշ յատկանիշերով: Նա իր դարի ներկայացուցիչների մէջ մի ինքնատիպ հեղինակ է՝ բանաստեղծութեան զգացողութեան եզակի դրեւորումներով, պատկերաստեղծման ուրոյն համակարգով ու դրա ճաշակաւոր կիրառմամբ: Զարեանի գրելաոճը որքան որ ընթերցողի գիտակցութեան, նոյնքան եւ անելի՝ նրա զգացմունքների վրայ է ազդում

բանաստեղծական կառույցը կերտելով անընդմեջ իրար յաջորդող շարժուն պատկերներով ու բազմապիսի տեսարաններով, մտքերի յախտուն, յաճախ անըմբռնելի ընթացքով: Հեղինակը բնաւ նախանձախնդիր չէ՝ իր բանաստեղծութիւնների կէտադրութեանը, բանաստեղծական տողի սկզբում մեծատառերին, քանի որ մշտապէս առկայ է արձակին բնորոշ եւ դասական ոչ-կաղապարուած տարրը, չափազանց լարուած են զգացումները, անկեղծ խոստովանութիւնները, որոնք թոյլ չեն տալիս յանուն կոկիկ յանգերի ու հարկադրուած բառափոխութիւնների կէտադրութեամբ կաղապարել անվերջ հոսող ասելիքը, անկաշկանդ շարժունութիւնն ու վերանորոգիչ շունչը: Սրանով է բացատրում նաեւ ստորակէտի փոխարէն յաճախակի գործածուող միջակէտը, որի միջոցով բանաստեղծական ամէն տող դառնում է առանձին պատկեր՝ խորացնելով նախորդի իմաստը եւ աստիճանական անցում կատարելով դէպի յաջորդ անկախ միտք-միատրը:

Օրերի Պսակը ժողովածուի գրեթէ բոլոր բանաստեղծութիւններում հանդիպում ենք համեմատութիւնների, փոխաբերութիւնների, աստիճանատրումների, բառային ու շարահիւսակական կրկնութիւնների տեսակների, բազմաշաղկապութեան, շրջադասութեան բազում օրինակների, որոնք, միասին գումարուելով, ներկայացնում են հեղինակի գեղագիտական աշխարհը, բանաստեղծական իրայատուկ լեզուամտածողութիւնը: Զարեանի բառային արուեստը լի է յաճախ հիացնող ու զարմացնող իւրօրինակ տարրերով: Դեռ Զարեանի ոճն է, երբ բառերը չեն հասցնում արտայայտել նրա մտքի փայլատակումները, այդ պատճառով նա միշտ դիմում է փոխաբերութեան, որը Ահարոնեանի բնորոշմամբ այս «աննման ոճաբանի հապու գէնքն է» եւ «պարկերների առարկութիւնը, որ յաճախ հասնում է չափազանցութեան, հեւ ի հեւ է պահում ընթերցողին եւ նոյնիսկ չարչարում, իսկ պարկերները կոխկոտում, ծուպում են իրար որպէս շարժանկարի ճակատամարտ, ուր բախումներն, անկումներն ու թոփքները յաջորդում են իրարու, անցնում սրընթաց, կիսապ, անկապար թողնելով, որ երեակայութիւնն ինքը լրացնի ամբողջութիւնը»⁶:

Զարեանը բանաստեղծութիւններ գրել է իր ամբողջ կեանքի ընթացքում եւ անելի շատ ինքն իրեն բանաստեղծ է համարել, քան արձակագիր: Այս յատկանիշը երեւում է հեղինակի կողմից լեզուական պատկերաւորման միջոցների կիրառմամբ, որոնք իւրայատուկ ձեւով ներդաշնակուած են, իսկ ճաշակատու մակդիրները սկզբից մինչեւ վերջ նրա ստեղծագործութեան ուղեկիցն են՝ իրենց բազմատեսակ դրսեւորումներով, հմուտ ու նպատակային ընտրութեամբ ու գործածութեամբ:

Ընդհանրապէս, լեզուաոճական զանազան միջոցներին անդրադառնալիս անհրաժեշտ է արժեւորել նախ եւ առաջ բառի բառարանային, ուլիղ իմաստը, որով օժտուած բառն է, որ, օրինակ, դրսեւորելով իր բազմանշանակութիւնը, որեւէ ենթահողում դառնում է մակդիր: Ուլիղ իմաստ ունեցող, մենիմաստ բառերը, զուգորդուելով այլ բառերի հետ, ձեռք են

բերում այլաբանական իմաստներ: Բառի կամ բառակապակցության առանձնայատկություններից մեկն այն է, որ, ըստ ենթահողի, տուեալ միատորը կարող է միաժամանակ հանդես գալ ե՛ւ ուղղակի՝ անուանողական, ե՛ւ անուղղակի՝ փոխաբերական իմաստներով: Դա պայմանաւորուած է հիմնականում այդ բառերի բազմիմաստութեամբ, իմաստային տարրողութեամբ, առաձգականութեամբ: Այս յատկանիշերը կիրառութեան համապատասխան պայմաններում նոր նրբերանգներ են երեւան հանում, խօսքային համապատասխան միջավայրում արդարացուած են ու պատճառաբանուած: Բառի բազմիմաստութիւնը գեղարուեստական չափածոյի բառարանում անփոխարինելի ոճական արժէք է՝:

Ձարեանի բանաստեղծութիւններում չափազանց մեծ թիւ են կազմում անուանողական իմաստ ունեցող բառերի մակդրային գործածութիւնները, որի համար անհրաժեշտ է, որ իրական յատկանիշն ակնարկով՝ շաղախուած զգացմունքով, որով արձանագրային խօսքը վեր կ'ածուի պատկերատոր արտայայտութեան⁶: Մակդիրը արտայայտչականօրէն, հիմնականում փոխաբերական եշանակութեամբ բնութագրում է առարկան, երեսոյթը՝ արտայայտելով հեղինակի յուզական վերաբերմունքը եւ կապուելով նկարագրուող միջավայրի, հերոսների տրամադրութեան, հոգեբանութեան ու արարքների հետ: Ձարեանի բանաստեղծութիւններում սփռուած մակդիրներից համեմատաբար յաճախուած է ածականը՝ **աղուոր** աչքեր (11), **բամբռահար** թեւ (10), **դաշնայորդ** ծայն (96), **եղերական** հովիւներ (19), **գորովտապալաց** թախիժ (99), **լուսաստեղծ** լինելութիւն (16), **կոյս** երգ (16), **կոյր** անդունդ (10), **հեշտաշունչ**, **հրաշագան** հմայքներ (77), **հրաշուրթ** ձի (20), **մեղմաձալ** շեշտեր (96), **մունջ** նարգէս (11), **նրբափետուր** ցօղ (13), **սեւեռուն** գոյներ (10), **սրսիահող** երգ (12), **տխրագուշակ** վարդ (14), **տրտմօրօր** լռութիւն (19), **օճապսակ** բախտ (18): Ինչպէս տեսնում ենք, Ձարեանի ոճը անհատապէս տարբերում է նաեւ կազմութեամբ բարդ մակդիրների գործածութեամբ. որպէս այդպիսիք՝ հետաքրքիր են յատկապէս հարադրութիւններն ու կրկնաւորները, որոնք անլի հարուստ երանգներով են բացում մակադրեայի բովանդակութիւնը՝ **ակլէզ-ակլէզ** թիթեռնիկներ (124), **բոյր բոյր** համբոյր (123), **գեղգեղ** դաշտ (94), **դարձիդարձ** լոյս (56), **դողդող** սէրեր (58), **զարդ ի զարդ** գօտի (33), **թափթափ**, **շիթ-շիթ**, **հեւ-հեւ** աղջիկներ (122), **թաքնաթաքուր** ոգիներ (105), **լափլէզ-բեհեզ** բոցեր (94), **զանգ-զանգ** քարեր (106), **ծափ ծափ** ալիքներ (48), **հոյլ-հոյլ** ծուկներ (31), **շողշող** ճանանչ (46), **սա՛ռ-սա՛ռ**, **սա՛ռ** սիրտ (53), **սողսող** հրդեհ (59), **տաշտ-տաշտ** աստղեր (20), **փողփող** ձի (86) են.:

Բանաստեղծի բառապաշարում բառի ուղղակի իմաստի հիմքով առաջացած փոխաբերական իմաստն ասելիքին տալիս է բազմազանութիւն, խօսքը դարձնում անելի տարրողունակ, սեղմ ու գեղարուեստականօրէն խտացած, համարձակ որոնումներով ապացուցում բանաստեղծի մտքի

զարգացածությունն ու զգացական հարուստ աշխարհի գոյությունը, արտայայտում մարդկային կենդանի ապրումներն ու կեանքի բնական գոյները:

Մակդիրները յաճախ արտայայտում են նաեւ բառակապակցություններով, ծաալուն դերբայական դարձուածներով, որոնց իրաքանչիւր անդամ ընդգծում է միտքը, նպաստում ամբողջական պատկերի ասարոնութեանը: Սրանք, լինելով շարահիսական բազմանդամ կաոոյցներ, անլի լայն հնարատրութիւն ունեն խորութեամբ ընդգրկելու պատկերոտղ երելոյթը, եւ քանի որ կաոոյցի գերադաս անդամը բայ է, դարձուածը ներկայացնում է երելոյթի կամ իրողութեան շարժունակութիւնը, ապրումի յարափոփոխականութիւնը⁹ **անրջական մեռած** կոյսեր (99), **օղի մէջ հրղեհացած** կայմեր (108), **դարձիդարձ բոլորոտղ** աջքեր (10), **տրիտօնի ջութակով երգուած** աջքեր (11), **ծալք ծալք ծածան ծաալուող**, **սիրահրաւեր ծանր շող** (77): Ինչպէս վերջին օրինակից է երելում, երբեմն այս կազմութիւններն ուղեկցում են հնչիւնական նմանածայնութեամբ, որը դառնում է երելոյթը տեսողութեամբ ու լտողութեամբ ընկալելու փայլուն միջոց:

Զգալի հետաքրքրութիւն են ներկայացնում նաեւ գոյականական մակդիրները, որոնք ինչ-ինչ կապակցութիւններում կորցնում են գոյականական բովանդակութիւնը եւ ստանում իրենց էութեանը բնորոշ յատկանշի այլեայլ գաղափարներ¹⁰, օրինակ՝ **ագաթ** խաղ (118), **ապօկալիպս** սանդուխ (47), **բառաչ** լաց (28), **բիրեղ** արցունք (115), **գարղ** կործք (122), **թոյն** բուրումներ (28), **կանթեղ** խաղ (94), **զմրուկտ** երագ (96), **թաալ** հառաչ (119), **լեռնաշղթայ** բարձունքներ (20), **լալագար** ցահ (46), **խանդ** հովեր (102), **խորհուրղ** ծայներ (123), **ծիածան** շուշան (13), **կախարղ** շրթունք (123), **կայծակ** ոստեր (54), **հեքիաթ** շղարշ (79), **հրաշապարտեղ** արել (94), **հրարան** ծիածան (20), **պղինձ** ծայն (27), **փրփուր** ծիծաղ (29) եւ.:

Զարեանի ստեղծած գոյականական մակդիրները յաճախ խիստ անակնկալ, անսպասելի եւ անսովոր են, երբեմն նոյնիսկ զարմանալի, քանի որ դրանց մեծ մասը կարծես կապուած չէ իր մակադրեալի իմաստին որեւէ առումով: Զարեանը կարողանում է առանձնացնել եւ ընդգծել առարկայի ոչ միայն մնայուն, այլեւ պատահական, դիպումածային յատկանիշերը՝ ընդգծելով մէկը կամ միաը եւ գեղարուեստօրէն հիմնատրելով դրանք: Սա հեղինակի իրօրինակ մօտեցմամբ եւ հայեացքով է պայմանատրուած, բանաստեղծական տողով ու հնչելութեամբ, իր կողմից յայտնաբերուած զուգորդութիւններով ու իրատեսակ մեկնաքանութիւններով: Զարեանի բանաստեղծութիւններում բազմաթիւ են չափածոյ խօսքով, տրամաքանական շեշտով ու բանաստեղծական կշռոյթով պայմանատրուած յետադաս մակդիրները:

Զարեանի բանաստեղծութիւններում գործածոտղ արտայայտչական տարածուած եղանակներից է համեմատութիւնը, որի հիմքում ընկած է եր-

կու առարկաների կամ երեսյթների միջեւ եղած նմանութիւնը: Նրա չափածոյի առանձնայատկութիւններից է այն, որ յաճախ են գեղարուեստական արժէք ստանում անհամատեղելի թուացող իրերի, երեսյթների կամ յատկանիշերի համեմատութիւնները, եւ գրեթէ առանց բացառութեան հեղինակին յաջողում է տրամաբանական համոզիչ կապ գտնել ինքնատիպ, երբեմն նոյնիսկ անսովոր եզրերի միջեւ՝ բանաստեղծի երեսակայութեան թոյլջրով ստեղծելով տեսանելիութեան ու շօշափելիութեան չափ առարկայական համադրական պատկեր: Բանաստեղծի ինքնատիպ համեմատութիւնների համար առաջին միջոցը բնութիւնն է՝ իր հրաշագործ էութեան ամենախորքային նկարագրութիւններով ու նուրբ մանրամասներով՝ մարդուն ներհիստած:

Ձարեանի բանաստեղծութիւններում համեմատութիւնները հանդիպում են ե՛ւ բառի, ե՛ւ բառակապակցութեան, ե՛ւ երկրորդական նախադասութեան միջոցով: Համեմատութիւնները հիմնականում նոյնական կամ դրական համեմատութիւններ են՝ ձեւատրուած **նման, պէս, ինչպէս, ասես** բառերով: Մուֆերի խորքից մի խօլ արեղայ... //սողուն **ինչպէս** օձ, //ասում է լալով մի սեւ մետելոց (38): Եղեմիններ, այնտեղ հեռում... //սիրերգերով ու ծայներով տարօրինակ այնքան մինակ-նման **սրտիս** այնքան մինակ (16): Վենետիկը հին գոհար... //նման հեքիաթ **շղարշումին** ոսկեգօծ, //նման **հրեղէն հայկին** մշտաբոց (79): Դաշխուրանի ու սակիրի մէջ հրդեհի //լուսաբորոք **որպէս շուշան, հրավառ հիւանդի** **հնարած բնան** //խորհուրդները վառեցինք (121): Երեք վարդեր՝ մունջ սըզաւոր, //ուրուատեսիլ արուստալոր՝ //մոմերի **պէս** մետելային սուզի վրայ աշնանային... (47): Սենեակիս մէջ սողուն ստուններ... //կոյր եւ տխուր **օձերի պէս՝** տե՛ս, տե՛ս - ման են գայիս կամաց, անլուր (44): Մի առագաստ շատ հեռում, //լայն **թեւի պէս** թոչունի, //կարծես պիտի ընկղմի (65): Լուսակարկաչ ելեւէջներ, //ասես **աչքեր** լայն-լայն բացուած դէպի երազ կամ **հիր աւազ** (122): Դաշտերի մէջ արեաթափ արծաթները պլպլուն, //ասես **ջրվէժ**... (61):

Ձարեանի կերտած համեմատութիւնները մեծաւ մասամբ ծաւալուն, համակողմանի ու խորը համեմատութիւններ են, քանզի համեմատուող առարկան բնութագրում է ընդարձակ նկարագրութեամբ. ուզում եմ լինի իմ երգս խոնարհ, //ինչպէս **կտոր հաց** սեղանի վերայ աշխատատրի, //ինչպէս **համեստ հարս՝ ծաղկած նոնենի՝** //որ գարեան տենդով վառում է աշխարհ, //ինչպէս **լեռան գիծ** պարզ եւ հոյակապ, //ինչպէս **աշնան ծառ** մունջ եւ ոսկեթափ (9): Ու տանջում է տրտըմօրօր լույսեան հետ աշունի, որ դառնում է **ինչպէս գունատ դեղձանամազ պարմանուիի** աներազ շուրջը վիհի (19): ...[Մ]ինչ նա կանգնած՝ սեղանի մօտ շատ լուսատր, //ինչպէս **վսեմ պետ հոգետր** //սըփոռում է խօսք ու բոյր նարդու... (104): Աստղը տժգոյն, հազիւ ձնած //ինչպէս **մարգրիտ** դեռ նոր բացուած՝ //հիանում է ձիթենիի արծաթ փայլով (66): Ու երզը մունջ, մեղմատրտունջ,

//ինչպես քաղցր ու զեղ մի լաց. //ինչպես վճիտ ու լայն բիբեր, //որ տեսնում են անդերկրեայ լոյս հոգիներ (118): Բռնկեցին եթերային ջահեր - **ասես հսկայ շուշաններ (10): Հովեր խօլ խանդ, //սուրումներով սրտաբաբախ, //ասես հազար հեքիաթներում **մեռած կոյսեր** անըջական (99):**

Չարեանի բանաստեղծություններում լեզուական միատրների ոճական կրկնություններն ամէնից յաճախ հանդիպող արտայայտչամիջոցներից են: Կրկնությունը սահմանում է որպէս ոճական այնպիսի բանադարձում, որը ենթադրում է որոշակի սահմանափակ բնագրում բառերի, բառակապակցությունների, նոյնիսկ առանձին նախադասությունների կրկնություն՝ խօսքին յաւելեալ արտայայտչականութիւն հաղորդելու, կրկնուող միատրն առանձնացնելու եւ անելի շեշտուած դարձնելու նպատակով¹: Պէտք է նշել, որ բառերի ոչ-բոլոր կրկնություններն են, որ ունեն ոճական արժէք: Դրանցից շատերը կարելի են բառակազմօրէն եւ հեղինակային խօսքին լրացուցիչ արտայայտչականութիւն չեն հաղորդում:

Չարեանի չափածոյում կրկնութիւնն առկայ է իր բազմաթիւ տարատեսակներով, նախադասութեան գրեթէ բոլոր հիմնական անդամների կրկնակի կիրառութիւններով: Յաճախ հանդիպում է հարակրկնութիւնը կամ նոյնասկիզբը, երբ իրար յաջորդող նախադասութիւնները սկսում են միեւնոյն լեզուական միատրներով՝ կրկնուած տողերի վրայ սեւեռելով ընթերցողի ուշադրութիւնը: Դրանց օգնութեամբ բնագրում միահիւսուած բառակրկնութիւնները ձեռք են բերում բառիմաստի խտութիւն՝ ստեղծելով իրատեսակ կշռութատր դաշտ: Բառական կրկնութիւններին զուգահեռ հեղինակը, բնականաբար, գործածում է նաեւ այլ լեզուաարտայայտչական միջոցներ՝ փոխաբերութիւններ, մակդիրներ, եւ դրանք այնքան ճաշակով են միանում մէկ նախադասութեան մէջ, որ ոչ միայն չեն խանգարում միմեանք, այլեւ գումարուելով մէկը միսին՝ խտացնում ու ամարտին են հասցնում ստեղծուող պատկերը:

Բանաստեղծութիւններում յաճախ կրկնում են նախադասութեան հետեւեալ անդամները.-

1. Նախադասութեան ենթական. **Մէկը** վէրք է խօսափայլակ, **//մէկը** կանչ է ստականուագ, **//մէկը** վիշտ է բոցակիզուած, **//մէկը** մայր է սիրտը պատուած **//եւ մէկն** էլ աչք եւ արտասուք-հեծող մահ է տրտմասուգ (14): **Դու** ոսկի խօսք այրուող սրտի, **//դու** ճաճանչներ փունջ փունջ կտրող գերանդի: **//Դու** հաց լուսեղ-համեղ, համեղ, **//դու** շատ մաքուր փողփող աղբիւր (42): Եւ **ես ահա՛** բամբիռ ճաթած: **//Եւ ես ահա** ինչպէս սպանուած մի քահանայ... **//Եւ ես ահա** հագած գիշեր... (22): **Ես՛** զոհ ու զոհաբերող. **//Ես՛** սուր ու սուրը սըրող... **//Ես-խաչելութիւն: //Ես՛** դիակ պաղ (29):

2. Նախադասութեան ստորոգեալը. **Ա՛ն**, լուսին տխրագին, սիրտս վառ՝ **//ա՛ն** (72): Կանանց շուրջը **պար բռնեցին**, ոսկէ թեւեր շարժելով, **//պար բռնեցին՝** տեսնելով...բոցածաւալ ժամը ահեղ... (110): **Ուզում եմ լինի** իմ երգս խոնարհ... **Ուզում եմ լինի** իմ երգս թեւող...// լռիկ տատա-

նում, ուզում եմ լինի... (9): ...Բոյր բոյր համբոյր նորահրապոյր //տա՛մ, տա՛մ շրթունքներիդ քո վարդաբոյր- //տա՛մ, տա՛մ, //ու պարտէզում ծկուն կուրծքիդ քաղեմ համբոյր (123):

3. Որոշիչը՝ Դու եւ բնութիւն //նոյն տեսիլքի թեւումներն էք գոյնզգոյն, //նոյն համերգի տաղահարուն ձայնաթափ, //նոյն հեկեկուն, կոհակամեռ մի ծովափ (64):

4. Յատկացուցիչը. Ու տանջում է տրտմօրօր լուծեան հետ աշունի, //որ յոյս չունի-աշունի, //որ դառնում է ինչպէս գունատ դեղձանամազ պարմանուհի (19):

5. Ուղիղ խնդիրը՝ Անապատը հոգիիս հրկիզի՛ր - հոգիս՝ հոգին հոգիիս, //հոգիս՝ արիւն արիւնիս (51):

6. Տեղի պարագան՝ Ու ընդծովեայ կանանչի մէջ անայլայլ - հեղուկ դաշտում սառն եւ մթին - //Ու ընդծովեայ կանանչի մէջ անայլայլ՝ սիրէնների դողդոջ դայլայլ (107): Մեծ անտառից //Ն՛րք պիտի գայ //Նա - մեծ անտառից (31): Այնտեղ անցաւ սպիտակ հարսը կախարդի. //այնտեղ անցաւ խորհուրդ ճրագը երագի. //այնտեղ պարեց հարբած յոյսը խօլութեան, //այնտեղ երգեց անուշ ձայնը գմայլութեան (74):

7. Զեփ պարագան՝ Ու դարիդուս ու դարիվար... //խօլ պար դառնալ, //Ու դարիդուս ու դարիվար ճախրե՛լ, թեե՛լ (113): Պատի տակից, ճիւղը յանկարծ - ինչքա՛ն արագ, ինչքա՛ն արագ - առաջացաւ... (106): Ահա նորից մարմինս հրկիզաշունչ մահագանգն է վառնում արիւնիս: //Ահա նորից երգերս ուրուատեսիլ խարոյկներն են վառում հոգիիս: //Ահա նորից գլխիկոր, սիրատոչոր ալիքները... խօլ իղձերիս տենդերն են փրփրում (49):

Կրկնում են նաեւ նախադասութեան լիիրաւ անդամ չհանդիսացող լեզուական միատրները.-

1. Կոչականը՝ Աղջի՛կ ծով աչքերով, ծովը քեզ ե՛րբ համբուրեց: //Սիրակա՛ն, ուրկի՛ց եկար: //Աղջի՛կ ծով աչքերով, արեւը քեզ ինչպէ՛ս գրկեց: //Սիրակա՛ն, ի՛նչ ես ասում: //Աղջի՛կ ծով աչքերով, լուսինը քեզ ինչո՛վ ծածկեց: //Սիրակա՛ն, ճի՛շտ ես ասում (49): Օրերի հոյլ պսակը վլսիդ //հա՛րս նազելի. //արեւի վառ հեւքը դէմքիդ, //հա՛րս նազելի, //յոյսերի խօլ խօսքը բերնիդ, //հա՛րս նազելի. //լիճերի պարզ հայլին ձեռքիդ, //հա՛րս նազելի. //անհուն շոյող հմայքը ձայնիդ, //հա՛րս նազելի. //անդունդ բռնկող կրակը սերիդ, //հա՛րս նազելի. //շրշինը թաւ ոտնածայնիդ, //հա՛րս նազելի. //նոննաշող բոցը կուրծքիդ, //հա՛րս նազելի. //ու մարգարիտ փայլը վիզիդ, //հա՛րս նազելի... (62): Դէ՛, հիմա, հիմա, բարձրացի՛ր, տղա՛ս, //դժբա՛խտ իմ տղաս, //դժբա՛խտ իմ տղաս (11):

2. Շաղկապը՝ Ու ընդծովեայ կանանչի մէջ անայլայլ - հեղուկ դաշտում սառն եւ մթին- //Ու ընդծովեայ կանանչի մէջ անայլայլ՝ սիրէնների դողդոջ դայլայլ (107):

Կրկնում է նաև հրամայական նախադասությունը. **Աղօթեցէ՛ք մեզի համար**, սրբուհիներ, //ինչպէս տեսան ձեզ վարպետներ, //Աղօթեցէ՛ք մեզի համար, թագաւորներ, //արեւելքի երեք մոզեր, //Աղօթեցէ՛ք մեզի համար, սուրբ հրեշտակներ, քերովբէներ, //Աղօթեցէ՛ք մեզի համար եւ դուք, սուրբեր, //ոսկեբերան պատկերներ: //Եւ դուք, կիներ, խաչի տակը սարսաղացող, //աղօթեցէ՛ք մեզի համար //Եւ եօթնակնիւն դուք մեծ աստղեր, //աղօթեցէ՛ք մեզի համար... (34): **Ա՛ն կանթեղը**, //ա՛ն կանթեղը իմ հոգիիս (114): **Օ՛, իմ օրիորդ, պահի՛ր լոյսդ անյեղլի**, //դու ճաճանչներ, փունջ փունջ կտորոջ գերանդի, //Օ՛, վառ երագ, **պահի՛ր լոյսդ անյեղլի** (110):

Կրկնում է հարցական նախադասությունը. **Ո՛ր երթամ** //եւ որո՞նս սիրտս իմ ես բանամ, //Սի՛րտ իմ լուտ, //ո՛ր երթամ (97):

Առանձնակի հետաքրքրություն են ներկայացնում երբեմն հոմանշային կրկնությունների կիրառությունները, երբ միեւնոյն բառը կամ միտքը չկրկնելու համար գործածում են հոմանիշ բառեր ու կապակցություններ՝ նպատակ ունենալով ամէլի գունեղ ներկայացնել նկարագրող տեսարանը կամ գործողությունը, ինչպէս՝ Այս **խեղճ** ու **հէք** վանականին //ջահի՛ր ջահեր անհունածին (105): ...[<]ծըծում են մէկը միւսին, բուփ ծայնով-խրպուռն ու խուլ աղաղակով (106): Եւ անծայրն եմ կարծես լսում, //եւ **իմանում** եւ **հասկանում** //մի հոգեմաշ մենաժամի ծայնը թրթռուն (12): Աւ շղարշջ կակիծներով այրուած, //ողբագին, **հեծուն** վիհը հոգիիս (46):

Զարեանի չափածոյում կրկնութեան ոճական գործառնոյթ են իրականացնում հեղինակի ոճին յատուկ այնպիսի բայական յարադրությունները, որոնց բայական բաղադրիչի արմատը կրկնում է իբրեւ յարադիր մաս: Լինելով հայերէնի բարդութեան ամենահինատուրց տեսակը, կրկնատր այս յարադրությունները բայական գեղեցիկ կառոյցներ են, որոնց մէջ յարադիրն ու բայարմատը հանդիպադրուելով՝ սաստկացնում են խօսքի իմաստը, դարձնում առաւել պատկերաւոր: Այս կազմությունները պահում են ժողովրդական բան ու ոճի համ ու հոտը եւ իբրեւ հեղինակային անհատական վերաբերմունքի արտայայտություն՝ գրեթէ անփոխարինելի են¹² ... եւ պաղ արծաթ հնչիւնով **զարկ են զարնում** վագելով... //դողդողում են մեղմածայն //եւ **կանչ կանչում** ողբածայն (55): Ու լարեր մեղմ, շիկակարմիր, //ծայն **ծայնեցին** թիթեռաթիռ (10): Սինանախ **պար է պարում** կաղնի շուրջ, **ոստ է ոստում** ոտնածայնով շառաչող (74): Պղնձաթոյր տերեւները //լաց են լալիս ոսկէարցունք... (75): Երբ արեւը **ծին է ծինում** աշխարհին՝ կտոր-կտոր ծուկներով աղամանդ... (64): Աղամամութիւն թմբուկներ զարկին //ու **տօն տօնեցին** մեծ հրապարակում (112): Հմայք է թափում մերդաճորան, **հիւսք է հիսում** ոսկեման (73): Ահա սրիւզներ //ծայն են ծայնում կախարդ թորոջ շրթունքներով //123...հին սէրերի ջահն է մարում ու **ողբ ողբում** սեւ ամպերին (90):

Չարեանի բանաստեղծություններում գործածությամբ սակայաթի են հակադրությունները: Դրանք իրար հակադիր իմաստ արտայայտող բառեր են, որոնք խօսքի մէջ ունեն որոշ երանգատրում¹³, եւ որոնք միջոցով պատկերում են իրականութեան հակասական կողմերն ու երեւոյթները: «*Խօսքային միեւնոյն շարոյթում հակադիր իմաստ ունեցող բառերի համապեղ գործածութիւնը հեղինակին հնարատրութիւն է փայլի ոչ միայն աւելի բազմակողմանի ու ընդգրկուն վերարարողընլու իրականութեան հակասական յարաբերութիւններն ու գործընթացները, այլեւ ներկայացնելու սեփական վերաբերմունքը նկարագրող իրադարձութիւնների նկարմամբ, գեղագիտորէն ներգործելու ընթերցողի վրայ*»¹⁴: Հակադրութիւնները, որ շատ յաճախ առկայ են նորաստեղծ բառի մէջ եւ առաջին հայեացքից անսովոր են ու տարօրինակ, իրաւունք են տալիս կոչելու Չարեանին անսպասելի բառի վարպետ. նա կարողանում է ճիշտ եւ ոչ-ինքնանպատակ մատուցել այդ բառը, եւ այդտեղ է նրա մեծութիւնը: Հակադրութեան յարաբերութիւն արտայայտում է ինչպէս շաղկապներով, այնպէս էլ շարայարութեամբ. Ձայներ **լացին**: Ու մրրիկը **ծիծաղէք** (19): Եւ պարտիզպան պարտէզիդ մէջ **աննիթացած**, //ուր **նիթացած** հեւք կայ, սպասում եւ յիշատակ (81): ...[Ե]ս պարտիզպան եղայ տենդոտ, //ու բահեցի քո **երեկոն**, քո **առաւօտ** (81): Սեւ ցեխի մէջ ճահիճի //դիակ են ուտում որբերի - լլլստուն **մեղր ու թոյն** (70):

Որքան էլ Չարեանի բանաստեղծութիւնը աւելի մօտ է արծակին ու չի հանդուրժում սահմանափակում, սակայն նրա համար կարեւոր է իր բանաստեղծութիւնների հնչիւնական ներդաշնակութիւնն ու նոյնահունչ կամ համահունչ բառերի ընտրութիւնը, լսելիքին ախորժելի երաժշտականութիւնն ու բազմաձայնութիւնը: Նրա բանաստեղծութիւններում յաճախ են հանդիպում իմաստային առնչութիւն չունեցող այնպիսի բառեր, որոնք, տարբերուելով մէկ-երկու հնչիւնով, ստեղծում են ներքին եւ արտաքին յանգերի միջեւ ինքնատիպ ծայնային եւ պատկերային շղթաներ. ..ու երզ **մունջ**, **մեղմատրտունջ**, աստած **կամաց**, //ինչպէս քաղցր ու գեղ մի **լաց** (118): Հազիւ տրուիող իր սրտի **մէջ** //ընկղմում են դողանջները **անդընդաշէ** ... //պայծառափայլ **եպիսկոպոս** //սրբիում է խօսք եւ բոյր **նարդոս** (104): ... [Ե]ւ եղիր **լոյս փայլակնայոյս** (103): ...[Թ]եւ **դիթացած**, **աննիթացած** (99): Տա՛մ գմբուխտ երագիս **բոցը օծ** //իմ մէջ **գոց** - //թող վառեն իմ **դիակ մեծակրակ** (96): Անդունդների թաւալ **հառաչ**, //կայծակնահար իջնող մի **կանչ**, //շեփորների ծա՛յն **հիասքանչ**...(119): ...[Փ]րած խաչի **տակ** //աչքերդ **յստակ**, յամա՛ն թող նայեն (112): Օրը այսօր մեղմաճաճանչ յոյս բերաւ **նոր**: //Երգեց երգը սրընգօրէն, **մեղեղնածոր** (94): Սինանախ՛ս, Սինանախ՛ս,- բոց **անուրջ**, //Սինանախս պար է պարում կաղնի **շուրջ** (74):

Համահունչ այս բառերը մեծաւ մասամբ զոյգեր են կազմում բառավերջի հնչիւններով եւ դառնում բանաստեղծական խօսքի կամ տողի հիմնական իմաստի կրողը:

Ջարեանի բանաստեղծություններում լեզուական պատկերաւորման զանազան միջոցների առատութեամբ ու գերյագեցուածութեամբ է ձեւաւորուած բանաստեղծի զգացմունքայնութիւնը: Պէտք է նշել, սակայն, որ իրենց առատութեան, լեզուաճական եւ արտայայտչական նոր ու յանդուգն որոնումների մէջ անզամ պահպանուած է լեզուական միջոցների գեղագիտական չափը: Կրկնութիւն, փոխաբերութիւն, համեմատութիւն, հակադրութիւն, հոմանշութիւն եւ, սակայն, ոչ մի անելորդ ծանրաբեռնուածութիւն:

Ջարեանի չափածոն նորարարական է եւ միտում ունի հայ բանաստեղծութեան մէջ բերելու արտայայտչաձեւերի թարմութիւն, բանաստեղծական ուրոյն մտածողութիւն: Այն բարդ, հարուստ, գունագեղ եւ բազմաբղէտ մի աշխարհ է, մեծ գրողի հոգու եւ ներաշխարհի տասնամեակների չափածոյ պատմութիւնը... որն իր հարստութեամբ, իր բովանդակութեամբ եւ խորքով մաքրում է հայ նորագոյն բանաստեղծութեան պատկերը արհեստական ոգեշնչուածութիւնից, ուշացած վիպապաշտութիւնից, կեղծ ազգայինից, երգային զգացականութիւնից, խորհրդակայ չափածոյին բնորոշ նորդասականային գրքայնութիւնից եւ չափածոյի դիմապատկերը խթաբարոյ այլ գծերից ու տարրերից¹⁵:

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

- ¹ Արծրուն Աւագեան, *Կոստան Ջարեան. Կանքը եւ Գործը*, Երեւան, Երեւան Համալսարանի Հրատ., 1998, էջ 98:
- ² Սոյն յօդուածի համար հիմք է ծառայել 2009ին Երեւանում հրատարակուած *Բաների Ոսկին* (աշխատասիրութեամբ Երուանոյ Տէր-Խաչատրեանի) գրքում գետեղուած «Օրերի Պսակը» (Ա) գիրքը:
- ³ Կոստան Ջարեան, *Բաների Ոսկին*, Երեւան, Երեւան, «Սարգիս Խաչենց» Փրինթինֆօ, 2009, էջ 646:
- ⁴ Նոյն, էջ 663:
- ⁵ Ա. Ահարոնեան, Կոստան Ջարեան, *Հայրենիք*, Պոսթըն, 1930:9, էջ 60-61:
- ⁶ Նոյն:
- ⁷ Ետրի Աւետիսեան, *Արեւմտահայ Բանաստեղծութեան Լեզուն*, Երեւան, ԵՊՀ Հրատ., 2002, էջ 306:
- ⁸ Արտաշէս Պապոյեան, *Պարոյր Սեւակի Չափածոյի Լեզուական Արունսրը*, Երեւան, «Լոյս» Հրատ., 1970, էջ 263:
- ⁹ Նոյն, էջ 271:
- ¹⁰ Նոյն, էջ 279:
- ¹¹ Թերեզա Շահվերդեան, *Դասական Գրարարի Շարահիսական Ոճարանութիւն*, Երեւան, «Հայաստան» հրատ., 2007, էջ 127:
- ¹² Պապոյեան, էջ 70:
- ¹³ Լեւոն Եզնկեան, *Հայոց Լեզուի Ոճագիտութիւն*, Երեւան, Երեւանի Համալսարանի Հրատ., 2003, էջ 233:
- ¹⁴ Շահվերդեան, էջ 221:
- ¹⁵ Ջարեան, *Բաների*, էջ 667:

THE LANGUAGE AND STYLISTIC FEATURES OF KOSTAN ZARYAN'S *ORERI BSAGE*
(THE CROWN OF DAYS) POETRY BOOK

(Summary)

SUSANNA GRIGORYAN
susannagrigoryan@ysu.am

One of the renowned figures of Armenian literature, Kostanm Zaryan (1885-1969) wrote several books and a single book of poetry, *Oleri Bsage* (The Crown of Days). The book was published in 1922 and stood out for its unique language structures and portrayals of acts and descriptions through unorthodox combinations of incongruous or incompatible words. At a later stage Zaryan republished the volume after thoroughly rewriting most of the poems, which still maintain an aesthetic and perceptual value.

The article analyses the language and style of Zaryan's poetry, focusing on the epithets, comparisons, repetitions and contrapositions which he used abundantly. The author argues that the use of these stylistic techniques enriched the poems with extraordinary expressions, charged them with emotions, and displayed the deep sensitivity of the author.